

тическом процессе России: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. полит. наук / Р. А. Амирокова. – Черкесск, 2006. – С. 3-4. **7.** Там же. – С. 11. **8.** *Лопатин И.Д.* Экстремизм как социально-политическое явление современного мира (особенности его возникновения и развития в России): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. полит. наук / И.Д. Лопатин. – Ярославль, 2007. – С. 10; *Гречкина Е.Н.* Молодежный политический экстремизм в условиях трансформирующейся российской действительности: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. полит. наук / Е.Н. Гречкина – Ставрополь, 2006. – С. 10. **9.** *Сентюрин Ю.П.* Политический экстремизм и патриотическое воспитание молодежи на современном этапе развития гражданского общества в России: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. полит. наук / Ю.П. Сентюрин. – Нижний Новгород, 2007. – С. 4. **10.** *Евтюшкин А.Ю.* Молодежный политический экстремизм в современной России: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. полит. наук / А.Ю. Евтюшкин. – М., 2009. – С. 4. **11.** Аршинова А.И. Цит. работа. – С. 4. **12.** *Кольжанова И.Н.* Общественно-политические молодежные движения в современной России: масса, элиты, лидеры России: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. полит. наук / И.Н. Кольжанова. – Ростов-на-Дону, 2006. – С. 7. **13.** *Москалев А.Е.* Оппозиционные молодежные общественные объединения в политическом процессе современной России: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. полит. наук / А.Е. Москалев. – М., 2011. – С. 9. **14.** *Бушуев Д.В.* Специфика протестной активности российской молодежи в современном трансформирующемся обществе: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. соц. наук / Д.В. Бушуев. – Ростов-на-Дону, 2012. – С. 15. **15.** *Гаранин О.Ю.* Протестная активность молодежи в условиях политической модернизации современной России: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. полит. наук / О.Ю. Гаранин. – Краснодар, 2010. – С. 15. **16.** *Громов Д.В.* Уличные акции молодежных политизированных сообществ как объект социально-антропологического изучения: автореф. дис. на соискание науч. степени д. ист. наук / Д.В. Громов. – М., 2013. – С. 30. **17.** *Тукумов Е.В.* Религиозно-политический экстремизм как угроза региональной и национальной безопасности стран Центральной Азии: дис. ... канд. полит. наук / Тукумов Е.В. – Алматы, 2004. – 160 с.; *Глотов В.А.* Региональный опыт противодействия экстремизму и терроризму в современной России (на примере г. Москвы): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. полит. наук / В.А. Глотов. – М., 2010. – С. 15; *Гецц Р.Н.* Современные технологии противодействия политическому экстремизму в Российской Федерации: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. полит. наук / Р. Н. Гецц. – СПб., 2012. – С. 3. **18.** *Гецц Р.Н.* Цит. работа. – С. 8. **19.** *Олифиренко Е.П.* Молодежный религиозный экстремизм в современной России и пути его преодоления (на материалах Северо-кавказского федерального округа): автореф. дис. ... канд. полит. наук / Е.П. Олифиренко. – Краснодар, 2012. – С. 13.

УДК 323.11

В. Л. СЕМКО

ДРУГИЙ ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕПИС НАСЕЛЕННЯ: ЕТНОПОЛІТИЧНІ РИЗИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Аналізуються проблеми, пов'язані з проведенням другого Всеукраїнського перепису населення та практичним використанням його результатів у етнополітичних дослідженнях. Сформульовано завдання у сфері етнополітики, інформаційною базою вирі-

© СЕМКО Вадим Леонідович – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук Київського Національного університету будівництва і архітектури

шення яких мають стати результати Всеукраїнського перепису населення 2013 року.

Ключові слова: Всеукраїнський перепис населення; етнополітичні процеси; етнополітичні дослідження; етнічний склад населення.

Семко В.Л. Вторая Всеукраинская перепись населения: этнополитические риски и перспективы

Анализируются проблемы, связанные с проведением второй Всеукраинской переписи населения и практическим использованием его результатов в этнополитических исследованиях. Сформулированы задачи в сфере этнополитики, информационной базой решения которых должны стать результаты Всеукраинской переписи населения 2013 года.

Ключевые слова: Всеукраинская перепись населения; этнополитические процессы; этнополитические исследования; этнический состав населения.

Semko Vadim. The second Ukrainian census of population: ethno-political risks and perspectives

The problems associated with the second All-Ukrainian population census and practical application of its results in the ethno-political studies. The problems in the field of ethnic policy information base solutions which should be the results of Census 2013.

Key words: All-Ukrainian population census; ethnic and political processes; ethnic and political research; the ethnic composition of the population.

Результати майбутнього, другого Всеукраїнського перепису населення мають стати фундаментальною базою інформаційного забезпечення, прогнозування і управління розвитком України, розробки і здійснення довгострокових політичних, соціально-економічних та гуманітарних проектів.

У контексті українських етнополітичних реалій результати перепису населення мають стати основою для вирішення таких завдань:

1. Аналіз етнополітичних ініціатив державних органів, громадських організацій та політичних партій, їх схвалення або відхилення.

2. Кореляція соціально-політичних, освітніх та культурних програм відповідно до етнополітичних умов та потреб.

3. Прогнозування етнополітичних процесів та тенденцій, зокрема політизації етнічності певних етнічних груп.

4. Прогнозування та своєчасне виявлення загроз етнополітичного характеру, що пов'язані передусім з процесами політизації етнічності: аналіз вірогідності та ступеню небезпеки інформаційно-культурних впливів з боку зарубіжних країн; моніторинг та аналіз політичних декларацій, ініціатив та рішень урядових структур та політичних кіл зарубіжних країн на предмет загроз етнополітичного характеру; експертиза діяльності громадських, недержавних та міжнародних організацій у етнополітичному контексті; моніторинг етнічних міграцій та пов'язаних з ними загроз соціального, економічного, криміногенного характеру та загрози поширення етнорелігійного радикалізму; прогнозування, попередження, своєчасне виявлення та ефективне вирішення конфліктних ситуацій у сфері міжетнічних відносин.

5. Оцінка і прогнозування змін етнічного складу населення України, окремих областей та регіонів.

6. Дослідження обсягів, напрямів регіональних та етнічних особливостей трудової міграції населення України.

7. З'ясування типів та ступеню національної ідентичності громадян України, її регіональних особливостей.

8. Пошук та реалізація конструктивних шляхів міжетнічної взаємодії.

9. Дослідження етномовної структури України, тенденцій та динаміки її змін.
10. Вироблення рекомендацій органам державної влади України щодо розробки та реалізації етнополітичної стратегії, та їх експертне супроводження.
11. Визначення напрямів, цілей, завдань та методів етнополітичних досліджень для науково-дослідних установ та інформаційно-аналітичних підрозділів державних органів.

Резолюцією E/2005/24E/CNG/2005/27 Економічної і соціальної ради ООН проголошено наступний раунд переписів населення з 2005 до 2014 років. За визначенням статистичної комісії ООН, перепис населення є єдиним процесом збирання, узагальнення, оцінки, аналізу й поширення демографічних, соціальних та економічних даних, які станом на певну дату стосуються усіх жителів країни. Рішення про проведення перепису населення є індикатором готовності суспільства отримати інформацію про його економічне та соціально-демографічне становище. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 квітня 2008 р. № 581-р було визначено проведення у 2010 р. пробного перепису населення у Дергачівському районі Харківської області, як у найбільш репрезентативному регіоні України «з метою опрацювання програми Всеукраїнського перепису населення, його методологічних та організаційних питань, технології автоматизованого оброблення даних»¹.

Метою проведення Всеукраїнського перепису населення є «одержання об'єктивної інформації про зміни, які відбулися в соціально-економічному житті та устрої держави з часу попереднього перепису; створення інформаційної бази демографічних та соціально-економічних даних щодо чисельності населення, його розподілу за статтю та віком; національного, мовного, сімейного складу; громадянством; рівнем освіти; джерелами засобів існування; зайнятості; міграційної активності; житлових умов населення тощо в країні загалом та за всіма її адміністративно-територіальними одиницями»².

Основний ризик проведення перепису населення в Україні полягає у політизованості його результатів, за якої не лише певні вітчизняні політичні актори, а й зацікавлені кола деяких зарубіжних країн будуть маніпулювати його результатами у ході проведення власних інформаційно-пропагандистських компаній з метою впливу на політичні процеси в Україні.

Прикладом цього слугують численні спекуляції з приводу скорочення чисельності населення України після 1991 р. та катастрофічні прогнози його зниження на майбутнє. Водночас їх автори як з правої, так і лівої частини політичного спектру, звинувачуючи владу, спираються на вирвані з контексту демографічних процесів цифри та бездоказові припущення. Так, стійка тенденція до зниження народжуваності сформувалася протягом 1958 – 1987 років у більшості республік СРСР, за винятком Латвійської, Естонської та Таджикиської РСР³. Це відбулось під впливом природних соціальних процесів – урбанізації, підвищення соціальних та матеріальних стандартів життя, нуклеаризації традиційної родини, зростання рівня освіти, розширення спектру «соціальних ліфтів» та шляхів професійної самореалізації, а звідси – посилення міграційної активності населення, його соціальної динаміки та відходу на другий план традиційних сімейних цінностей. Причому на чолі означених процесів перебували саме слов'янські республіки: Україна, Російська Федерація та Білорусь. В умовах економічної кризи 1990-х років скорочення чисельності населення було неминучим, яка політична сила не перебувала б при владі, до того ж вплив вищезазначених соціальних факторів у пострадянську добу не лише зберігся, а й подекуди посилювався. Позитивна ж тен-

денція збільшення народжуваності в Україні, що встановилась протягом останніх років, та заходи держави, спрямовані на її подальше підвищення, залишаються поза увагою політичних пропагандистів та ангажованих дослідників.

Етнополітичні ризики, пов'язані з результатами всеукраїнського перепису населення, ґрунтуються саме на упередженому, некоректному, подекуди свідомо викривленому трактуванні результатів перепису населення. Використання подібної інформації у політичних компаніях та програмних документах політичних сил здатне каталізувати широкий спектр негативних етнополітичних процесів в українському суспільстві.

Проблеми прикладного застосування результатів Всеукраїнського перепису населення у етнополітичній площині можна розподілити на фундаментальні, або теоретичні, та практичні.

Фундаментальні проблеми пов'язані з загальною проблемою суперечності між суто науковими знаннями про суспільство та суспільно-політичні процеси та політичною практикою, здійснюваною суб'єктами політики. Формулювання та аналіз цих проблем, які є загальними для усього комплексу суспільно-політичних наук, здійснив відомий російський соціолог О. Зінов'єв. Він виокремлює чотири великі блоки перешкод, що заважають об'єктивному розумінню суспільства та процесів, що відбуваються в ньому.

Перша перешкода полягає у принциповій відмінності між знанням інформації про суспільство та його розумінням. Поширені на обивательському рівні уявлення про соціальні об'єкти та процеси мають дуже мало спільного з їх науковим розумінням. «Проте велетенська кількість дилетантів висловлюється про них, складає незліченні книги і статті. <...> Ледве не кожна хоч трохи освічена людина вважає себе фахівцем у розумінні явищ свого суспільства лише на підставі певного власного життєвого досвіду в ньому і певних знань про нього. А ті з них, хто займає високе становище у суспільстві, відомий і має можливість публічно висловлюватись, вважають себе і визнаються іншими за провідних експертів у сфері соціальних явищ. Люди вірять президентам, міністрам, королям, відомим акторам і навіть спортсменам більше, ніж професійним дослідникам соціальних явищ. <...> Останнім вірять лише тоді, коли вони обіймають впливові посади, визнаються і заохочуються владою і занурюють свої професійні досягнення у трясовину свідомості обивателя чи приносять її у жертву політичній ідеології»⁴. На нашу думку, слід звернути увагу і на такий аспект цієї проблеми, як принципова відмінність публічного дискурсу від наукового. Тоді як останній ставить собі за мету здобуття об'єктивної істини, перший переслідує суто політичні цілі – поширення у суспільстві ідеологічних переконань та ідеологічно мотивованого світогляду політичних акторів, які ведуть його.

Звідси випливає друга перешкода для наукового пізнання дійсності. Сфера суджень великих людських спільнот про соціальні явища та політичні процеси є виключно важливою «як для стабільності, цілісності, історичного та політичного наступництва суспільства, так і для процесу політичної боротьби між різними акторами політики». Тому ця сфера постійно перебуває у полі зору політичної ідеології, мета якої – «формування свідомості людей відповідно до вимогсамозбереження спільноти і маніпулювання поведінкою людей шляхом впливу на їх свідомість а не пізнання реальності»⁵. Ідеологія, природно, спирається на об'єктивні знання про суспільство, проте використовує їх лише як засіб досягнення власних цілей, припускаючись при цьому некоректного трактування об'єктивних даних, ігнорування або викривленого подання «незручних» для неї фактів і тому

подібного маніпулювання науковим знанням про суспільство. «Як результат – картина соціальних явищ, що створюється ідеологією є викривленим відображенням реальності, або взагалі вигадкою»⁶. О. Зіновієв доходить категоричного висновку – «будь-яка ідеологія, що нав'язується членам людських спільнот, так чи інакше заважає пізнанню соціальних явищ». Проте він визнає: «Сучасне розвинене суспільство не може бути неідеологізованим. Будь-яке суспільство, що досягло певних кількісних і якісних параметрів, вимагає ідеології як генерального плану, без якого воно не зможе не лише розвиватись, але й просто існувати»⁷. Якщо розвинути думку О. Зіновієва, змушені будемо констатувати: створення ілюзії є природною функцією ідеології. Проте завданням ідеології є визначення певних проблем та цілей, пошук найбільш ефективних шляхів їх досягнення і вирішення, організація і спрямування суспільства на реалізацію цих завдань. Отже, ідеологічне відображення об'єктивної соціальної дійсності є неминучим і варто вести мову лише про конструктивність або деструктивність тієї чи іншої ідеологічної версії соціальної реальності. Критерієм визначення ступеню деструктивності ідеологічного трактування соціального буття є те, якою мірою та чи інша ідеологія переслідує власні політичні інтереси або бере на себе відповідальність за реалізацію інтересів усього суспільства.

Третя перешкода на шляху наукового пізнання соціальної дійсності, на думку О. Зіновієва, це сучасна форма існування науки у вигляді потужного та розгалуженого соціального інституту з «велетенською армією людей, професійно зайнятих у сфері науки», для яких наука є передусім «сферою життєдіяльності», в якій вони прагнуть досягти життєвого успіху «за рахунок наукового вивчення соціальних об'єктів». «Лише для мізерної частки цих професіоналів наукове пізнання є самоціллю, а науковий підхід до соціальних об'єктів складає лише мізерну частку серед колосального обсягу продукції сфери професійних соціальних досліджень»⁸. Переважає більшість науковців зайняті професійним науково-інформаційним забезпеченням існуючих політичних сил.

Практичні проблеми використання результатів майбутнього Всеукраїнського перепису населення у сфері етнополітики безпосередньо пов'язані з теоретичними проблемами у поєднанні з виключною політизованістю етнополітичної проблематики в українському суспільстві.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про Всеукраїнський перепис населення», яка визначає первинні (персональні) дані, за якими має проводитись перепис населення, етнічні характеристики громадян повинні фіксуватись такими критеріями, як «етнічне походження» та «мовні ознаки»⁹. У програмі пробного перепису населення 2010 р. ці критерії сформульовано у п. 6 «Ваше етнічне походження (національність)» та у п. 9 «Ваші мовні ознаки», яка містить у собі такі питання: «Чи володієте українською мовою»; «Інші мови, якими володієте»; «Ваша рідна мова»¹⁰. Звичайно, відповіді на ці запитання, які будуть фіксуватись зі слів опитуваних, дадуть дослідникам певний обсяг емпіричної інформації щодо етнічних характеристик населення України. Проте значно більш складним завданням є її трактування у етнополітичному контексті.

Так, для з'ясування «етнічного походження (національності)» треба враховувати наявність такого явища, як криптонаціональності, яке виражається у приховуванні індивідами своєї істинної національності з тих чи інших міркувань. Це явище було поширеним за радянських часів, проте можна стверджувати, що існує воно і в нинішній Україні. Передусім це стосується таких етнічних груп, як русини, румуни, угорці та поляки. Актуальність цієї проблеми пов'язана з активною

діяльністю відповідних держав щодо «підтримки співвітчизників», яка, крім культурних програм, виражається у соціально-економічних преференціях, видачі «посвідчень співвітчизника», або навіть паспортів, що є прямим порушенням українського законодавства і може стати, за певних обставин, каталізатором етнічного сепаратизму.

Оцінюючі етномовну структуру українського суспільства, треба враховувати наявність такого поширеного явища, як білінгвізм, передусім українсько-російський, за якого індивід обидві мови визначає як рідні не надаючи пріоритету жодній з них: стандартні запитання про рідну мову та володіння іншими мовами відповіді на це питання не дають. Крім того, формальний підхід до визначення мовних ознак залишає поза увагою так званий суржик, який є вельми поширеним майже на усій території України і який респонденти зазвичай визначають як українську мову. Фундаментальні дослідження мовної ситуації в Україні, що викладені у працях О. Вишняк¹¹, Л. Масенко, Г. Залізняк, О. Каліновської, Ю. Бестерс-Дільгер, Н. Трач¹², демонструють, наскільки складним завданням є науковий аналіз мовної ситуації в Україні й на якому високому професійному рівні повинно здійснюватись її дослідження. Результати перепису населення відіграють тут лише роль базового джерела інформації.

Заздалегідь хибними є будь-які спроби, спираючись на суто статистичний аналіз етнічного складу населення та закономірності його розселення, робити висновки, а тим більш прогнози щодо регіоналізму в Україні та стану і перспектив його політичної солідарності. За визначенням І. Кураса, аксіоматичними передумовами регіоналізму, окрім соціальної згуртованості етнічних, расових, конфесійних і мовних груп, що проживають спільно, є також економічна взаємодоповнюваність тих господарських і промислових одиниць, які працюють у рамках певної території, сумісність суспільних цінностей, пов'язаних з культурою, релігією, історичними традиціями та політична солідарність¹³. Ознакою ж політичної солідарності суспільства є його консолідація. За визначенням Б. Парахонського, суспільство вважається консолідованим, «якщо окремі його елементи (соціальні групи, класи, окремі особи) орієнтовані більше на зв'язки між собою, ніж на зв'язки з зовнішніми – щодо всього суспільства – структурами»¹⁴.

Виключного професіоналізму та політичної незаангажованості вимагає аналіз етнічної ідентичності громадян України, емпіричною базою якого звичайно є результати перепису населення. Це вимагає передусім усвідомлення власне феномену ідентичності, який на сьогодні розглядається у широкому контексті не обмежуючись лише етнічними дефініціями, визнаючи при цьому етнічну складову ідентичності як одну з фундаментальних.

Так, М. Михальченко вважає, що одномірна ідентичність («я – радянська людина») є атрибутом тоталітарного суспільства. Нині вона поступається місцем складній системі політичних та ідеологічних підстав ідентичності, що, по-перше, є відображенням аморфного, перехідного стану суспільства, по-друге – безкрайнього політичного та культурного плюралізму як реакції на тоталітаризм у минулому¹⁵. Процеси становлення самоідентифікації індивідів у пострадянській Україні він визначає як «переідентифікацію», в результаті якої сформувалися чотири типи ідентичності. «Традиціоналісти» орієнтовані на минуле, яке для них є джерелом позитивних спогадів та почуттів (ці люди не сприймають українську національну ідею). «Прожектери-футуристи» покладають свої сподівання на проекти майбутнього (глобалісти, космополіти, для яких національна ідея щось другорядне та застаріле). «Прагматики-сучасники» на перше місце ставлять реаліза-

цію власних соціальних та економічних інтересів (для них сприйняття національної ідеї суто прагматичний вчинок зовнішнього плану). «Націонал-патріоти», для яких українська національна ідея – це внутрішнє переконання, ідейний мотив мислення і дій¹⁶. Водночас лише останні мають в основі своєї ідентичності яскраво виражену етнічну складову.

На сьогодні українська політична наука та соціологія мають достатню теоретичну базу, інтелектуальні та матеріальні ресурси для об'єктивного наукового усвідомлення результатів другого Всеукраїнського перепису населення, зокрема і у етнополітичному контексті. Основна проблема, яка рівною мірою стоїть перед науковцями, державними установами та політичними акторами українського політикуму, полягає у конструктивному використанні результатів перепису, недопущенні їх політизації та відвертих спекуляцій ними у ході політичної боротьби.

1. *Основні методологічні та організаційні положення пробного перепису населення 2010 р.* // Державний комітет статистики України. – К., 2010. – С. 4. 2. *Мета перепису населення* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrcensus.gov.ua/ukr/advant/advant_main.php 3. *Население СССР. 1987: Статистический сборник.* – М.: Финансы и статистика, 1988. – С. 211–214. 4. *Зиновьев А.А.* На пути к сверхобществу. – М.: Астрель, 2008. – С. 9. 5. Там же. 6. Там же. С. 9–10. 7. Там же. – С. 10. 8. Там же. – С. 11. 9. *Закон України «Про Всеукраїнський перепис населення»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrcensus.gov.ua/ukr/laws/laws_cens.php 10. *Програма пробного перепису населення України* (Затверджена Наказом Державного комітету статистики України 20.08.2010 № 347) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrcensus.gov.ua/ukr/laws/2010/prog_dod_347.pdf 11. *Вишняк О.* Мовна ситуація та статус мов в Україні: динаміка, проблеми, перспективи (соціологічний аналіз) / Вишняк О. – К.: Інститут соціології НАН України, 2009. – 176 с. 12. *Мовна політика та мовна ситуація в Україні: аналіз і рекомендації* / [за ред. Юліане Бестерс-Дільгер]. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 363 с. 13. *Курас І.Ф.* Регіоналізм: історичний досвід, сучасний вимір / І.Ф. Курас // Етнополітика: історія та сучасність. Статті, виступи, інтерв'ю 90-х років. – К.: ППІЕНД, – 1999. – С. 288. 14. *Парахонський Б.О.* Українська ідентичність і консолідація країни. Національна ідея / Б.О. Парахонський, Б.О. Кульчицький // Україна і Росія в історичній ретроспективі: нариси: в 3 т. – Т. 3: Новітній український державотворчий процес. – К.: Наукова думка, 2004. – С. 106–107. 15. *Михальченко М.І.* Українська національна ідея як регулятивна сила в загальнодержавному і регіональному масштабах / М.І. Михальченко // Регіональні версії української національної ідеї: спільне і відмінне: зб. статей. – К.: Світогляд, 2005. – С. 25. 16. Там само. – С. 24.

УДК 321.01

А. Л. СОТНИК

ОБ'ЄКТ, ПРЕДМЕТ ТА ФУНКЦІЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТОЛОГІЇ ЯК НОВОЇ ГАЛУЗІ ПОЛІТИЧНОГО ЗНАННЯ

Розкривається специфіка правової політології як нової галузі політичного знання. Визначаються об'єкт і предмет правової політології, виокремлюються функції, які

© СОТНИК Антоніна Леонідівна – аспірантка Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України